

Første verdenskrig

Store spørgsmål i samtiden: Var krigen tilfældig, eller var det pga. de store spændinger mellem landene? Kan beslutningstagerne forudse konsekvenserne af deres beslutninger?

Konflikter i Europa

- Det var ikke modstridende ideologier eller statssystemer der skilte landene, det var modstridende interesser
  - I 1871 havde Tyskland erobret Alsace-Lorraine fra Frankrig, og Frankrig ville gerne have dette tilbage
  - Frankrig frygtede Tysklands stærkt voksende industrielle og militære magt - tysk befolkningstal voksede, fransk stagnerede
  - Rusland og Østrig-Ungarn rivaliserede om at få indflydelse på Balkan. Det tyrkiske rige havde i perioden 1878-1912 mistet næsten dette område, og en masse små stater var blevet oprettet. Rusland så sig selv som det slaviske folks beskytter og da der var mange slaver under østrigsk og ungarsk styre var Rusland en trussel mod ØU
  - Tyskland byggede en stor flåde - England opfattede det som en trussel. Tyskland ville "have en plads i solen" - en trussel mod det britiske verdensherredømme
  - Mellem Frankrig og Storbritannien samt mellem Rusland og Storbritannien var der uenighed om fordelingen af koloniområderne

Stormagtsforbund

- System af alliancer var blevet dannet fordi hver stormagt ville stå så stærkt som muligt
- Tyskland og ØU: forbund i 1879 - Italien med i 1882 (Tripelalliancen Ty+ØU+I)
- ØU og Tyrkiet ville holde Rusland ude af Balkan
- Tyskland kunne via ØU og Tyrkiet opnå politisk og økonomisk indflydelse i Mellemøsten (jernbane fra Berlin til Bagdad)
- Frankrig og Rusland: forbund i 1894 som modvægt til Tripelalliancen
- 1904: Frankrig og GB bilagde konflikterne om indflydelse i Ægypten og Marokko
- 1907: GB og Rusland indgik lignende aftale (Tripelentente - GB+Rus+F)

Håbet om varig fred

- Slut 1800-tal + start 1900-tal: konflikter løstes ved konferencer og forhandlinger
  - Dog få, små krige
- 1899: Voldgiftsdomstolen i Haag oprettedes i enighed
- 1864: Første Genève-konvention (regler for krigsførelse)

Skuddet i Sarajevo

- 28. juni 1914: ØU-tronarving, Franz Ferdinand, og hustru dræbt ved attentat i Sarajevo, Bosnien af serbisk bosnier: Gavrilo Princip
- Igangsatte kædereaktion => 1. verdenskrig
- Attentat planlagt af serbisk nationalistisk terrororganisation
  - Ønskede at skabe et Storserbien med de nu selvstændige slaviske stater

Krigen løber løbsk

- ØU stillede krav til Serbien ift. til opklaringen af mordet, og de blev støttet af deres allierede Tyskland. Da Serbien ikke imødekom alle krav erklærede ØU Serbien krig den 28. juli 1914
- Serbien blev støttet af Rusland, som iværksatte en total mobilisering af sin hær dagen efter
- Tyskland krævede mobiliseringen indstillet, men da russerne ikke gjorde dette, erklærede Tyskland Rusland krig den 1. august
- Tyskland ville undgå en to-fronts-krig også mod Frankrig, så de ønskede at slå Frankrig før de rykkede mod Rusland og før England kunne komme Frankrig til hjælp
  - 3. august erklærede Tyskland Frankrig krig og rykkede ind i det neutrale Belgien
- I 1839 havde GB garanteret Belgiens sikkerhed, og krævede Tysklands tilbagetrækning
  - Det gjorde Tyskland ikke, og GB erklærede Tyskland krig den 4. august
- Tyrkiet sluttede sig til Tyskland og ØU
- Italien sluttede sig i 1915 til ententen (GB+Rus+F) og brød dermed Tripelalliancen

Hvorfor brød krigen ud?

- Hvem har ansvaret for krigen?
- Kunne den være undgået?
- Tre hovedteorier:
  - Krigen var uundgåelig som følge af stormagternes imperialistiske politik og kaprustning. Tilfældigt at den blev udløst af skuddet i Sarajevo, kunne også have været anden begivenhed
  - Krigen var tilfældig og et tragisk resultat af fejltagelser og fejltolkninger. Skyldige: politikere og generaler. De ansvarlige politikere lod generalernes militære planer køre løbet og mistede selv kontrollen med situationen
  - Tyskland var ansvarlig for krigen - et tysk ønske om at ændre magtfordelingen i Europa
- De sejrende magter slog i 1919 den sidste teori fast i fredstraktaten fra Versailles
- Tyskerne blev meget vrede over at bliver tillagt skylden for krigen

Greb Tyskland efter verdensmagten?

- Fritz Fischer (ty. historiker) fremlagde i 1960'erne en tese om at Tyskland greb efter verdensmagten
  - Tyske politiske og militære ledere opfattede krigen som uundgåelig og ønskelig
  - Tyskland var indkredset af ententemagterne, der misundeligt så på Tysklands vækst
  - Tyskland havde brug for rum for at fortsætte sin udvikling
  - Tyskland ønskede at dominere det europæiske fastland (=verdensmagt)
  - En krig skulle knække Frankrig før Ruslands industrielle udvikling gjorde det for stærkt
  - Fischers teser = samme holdning i tysk politik før både 1. og 2. verdenskrig
- Fischers tese er omdiskuteret
- Den tyske regering var ikke indforstået med det militære ønske om en præventiv krig

- Den tyske ledelse i 1914 var dog klar til en krig og havde vidtgående mål med den
  - De mente at "Det Tyske Kejserrige" (fra 1871) ikke havde fået den plads i verden, som det fortjente
  - Nationalismen var stærkere i Tyskland end i andre, ældre europæiske stormagter

Var krigen uundgåelig?

- Siden 1870 havde en kaprustning stået på
- Fra 1880 til 1914 firedobledes rustningsudgifterne
  - Rusland: 1/2 af de offentlige udgifter gik til militæret
- Alvorlige interesse modsætninger imellem stormagterne
- Kolonikapløbet og den økonomiske rivalisering mellem stormagterne spillede også ind
- Lenin: krigen var et lovmæssigt resultat af kapitalismens og imperialismens udvikling (en del af den kommunistiske lærdom) - Under eller lige efter 1. verdenskrig

En serie af fejltagelser?

- Politikere og generaler var fanget af situationen og af den militære planlægnings logik
- Tysklands fejl var at støtte ØU betingelsesløst. Det gjorde østrigerne overmodige og de erklærede Serbien krig, selvom de havde fået opfyldt næsten alle deres krav
- Ruslands generalmobilisering var en fejl fordi den var en trussel mod Tyskland
  - Hvis de blot havde gennemført en delvis mobilisering kunne krigen have været undgået
- Tysklands kejser lod sig fange af Schlieffen-planen (slå mod Frankrig hvis man kom i krig med Rusland)
- Tyskland tog også fejl idet de forestillede sig at GB ville holde sig ude af konflikten
- I studiet af international politik gennem det 20. århundrede spillede det en stor rolle, at udbruddet af krigen blev set som en fejltagelse
- Den engelske forhandlings- og eftergivenhedspolitik over for Hitler-Tyskland havde erfaringerne fra august 1914 som forudsætning
- Taylor er talsmand for denne teori (1960'erne)

Hvordan blev krigen udkæmpet?

- Indledtes i **vest**: Tysk angreb på Frankrig via Belgien (Schlieffen-planen)
  - Det lykkedes ikke at erobre Paris
- 60 km fra Paris (ved floden Marne) blev tyskerne stoppet af franskmændene
- Krigen kom til at være en stillingskrig på dette sted
- **Østfronten**: Russerne gik ind i Østpreussen (tysk) - hurtigere end forventet
- = Tyskerne overførte tropper fra vest til øst, hvilket medførte at Schlieffen-planen slog fejl
- Tysk hær > russisk hær = 1914-1915 trængte tyskerne langt ind i Rusland
- Russerne var jævnbyrdige med ØU, som Tyskland var allierede med
- Krigen blev en udmattelseskrig
- 1917: USA træder ind i krigen på ententens side (GB, F, I, RUS) => kunsende overlegenhed
- Før USA's indtræden kunne nå at virke brød Rusland sammen
- Store russiske tab + alm. elendighed = befolkningen og de menige soldater rejste sig mod styret

- Marts 1917: Zaren styrtes
- November 1917: Kommunistpartiet tog over (Lenin). De sluttede fred med Tyskland og accepterede store landafståelser
- Fredsslutning på østfronten => tyskerne holdt ud til november 1918
- 1918: Tyskland gav op og bad om våbenhvile
  - De allieredes betingelse: at den tyske kejser gik af
  - ØU's kejser og tysk Wilhelm 2. abdicerede og en ny regering underskrev en våbenstilstandsftale på fjendens betingelser

Patriotismen sejrede

- Samtidige beretninger: befolkningen hilste krigen med nationalistisk begejstring
- Patriotismen herskede i alle krigsførende lande
- Før krigen:
  - Arb.partier lovede at stå sammen interkontinentalt for at forhindre at arbejdere blev sendt i krig
- Under krigen:
  - Krigstrømmerne overdøvede al snak om arbejdernes internationale sammenhold
- Forventning: Krigen ville være overstået på et par måneder

Skyttegravskrig

- Hæren på vestfronten gravede sig ned i komplicerede skyttegravslinjer med ingenmandsland i mellem
- Fodfolkets tilværelse:
  - Kulde, fugt, snavs, stank, bombardementer
  - Små overlevelseschancer
  - Hvert eneste angreb var et blodbad
- Nye våben:
  - Maskingeværer (fra start)
  - Giftgas (ty., 1915)
  - Flammekaster (ty., 1915)
  - Tanks (eng., 1916)
  - Flyvevåbn (fra start)
  - Ubåde (fra start)
  - Luftskibe (fra start)
- Bag fronten stod det gl.dags kavaleri og ventede på det gennembrud, der aldrig kom
- Krigen blev et spørgsmål om, hvem der længst kunne blive ved at sende nye mængder ganske unge mænd ind i kampen
  - Fjenden skulle "forbløde"
- Slaget ved Somme og Slaget ved Verdun udkæmpedes samtidigt i 1916 og blev to af krigens vigtigste slag på vestfronten
  - De står som eksempler på krigens meningsløse slagteri
- Slaget ved Verdun:
  - Tyskland ville påføre Frankrig så store tab, at F.'s mandskabsressourcer blev udtømte
  - Fra feb. til aug. (i 3 perioder) 1916 kæmpede ty. offensiv mod f. fæstningsanlæg
  - Efter 6 mdr.: Fronten var ikke blevet flyttet og Frankrig havde mistet 380.000

mand, Tyskland 360.000 => forblødningsstrategien var slået fejl

- Slaget ved Somme:
  - Britisk-fransk styrke gik til angreb i juni
  - Først ugelangt bombardement fra 1500-2000 kanoner
  - Derefter: fodfolk med bajonetter og håndgranater
  - Angrebets første dag: GB mistede 60.000 soldater
  - Efter 4½ måned: GB: mistet 700.000 mand, Tyskland: 600.000 mand

Til søs: Blokade og u-bådskrig

- Britisk flåde blokerede Tysklands havne => afskar Ty. fra råvarer, foderstoffer, fødevarer
- Flåderne stødte kun sammen én gang: Jyllandsslaget, 1916
  - GB-tab: 2*TY-tab
  - Men tyskerne trak sig tilbage og prøvede ikke igen af bryde blokaden
- Ty. forsøgte at afskære GB fra omverdenen vha. ubåde => sænkede engelske handelsskibe
- 1917: Ubåde-krigen blev "uindskrænket" = angreb alle skibe på vej til/fra GB
  - Dette bragte USA ind i krigen
- Foråret 1917: TY sænkede 2-3 skibe om dagen og håbede at kunne lukke for GB's forsyninger
- USA og GB gik sammen og i løbet af 1917 vendte billedet = $178/343 = 52\%$ af TY-ubåde blev sunket fordi handelsskibene blev beskyttet af konvojer
- Slut. krigen: GB's blokade af TY var succes. Voksne fik gns. 1000 cal. om dagen mod ernæringsmæssigt forsvarlige minimum: 2500 cal.

Krigens omkostninger

- Militære tab: ca. 8 mio. mand
- Civile tab: ca. 14 mio. mand (pga. sult, sygdom)
- Krigens rædsler stod i skærende kontrast til den blinde patriotisme, der var i befolkningen i august 1914
- Antimilitarismen fik solidt tag i fransk befolkning
- Tilliden til herskende lag var svækket

Danmark og krigen

- Formelt var DK neutralt
- Reelt lå DK under for TY.'s militære interesser
- Dansk-tysk grænse: syd for Kolding => TY. kunne hvert øjeblik besætte DK
- Den danske regering forsikrede tyskerne om, at DK i intet tilfælde ville tilslutte sig Tysklands fjender
- Tyskland ønskede at DK lagde miner i Store Bælt ved krigens begyndelse, og DK gjorde så
  - GB skulle ikke have mulighed for at trænge ind i Østersøen, men det ville de heller ikke
- DK's neutralitet var godt: kunne handle med både TY og GB
- DK's skibe var neutrale og neutrale skibe var efterspurgt
  - Danske søfolk betalte prisen: 700 omkom af torpederinger og minesprængninger
- Svært at skaffe råvarer => ramte virksomheder => arbejdsløshed

- DK's produktion fra 1914 til 1918 faldt med 30%
  - Underklassen: lavere realløn
- DK håbede på tysk nederlag fordi man ønskede Sønderjylland tilbage
  - 6000 unge sønderjyder faldt i en krig, de håbede at deres egen hær ville tabe

Freden: idéer og virkelighed

- Krigen startede som kamp om interesser men endte med at blive opfattet som kamp mellem demokrati+humanitet / diktatur+barbari (især af eng. + franskm.)
- Tysk krigsførsel blev af GB fremstillet som grusom og hensynsløs
- Det blev fremhævet af ØU og TY ikke var demokratiske stater som Frankrig og GB
- Briternes fremstilling af krigen kom til at præge USA
  - Briterne kappede telegrafkablet fra TY til USA

Wilson's idéer

- USA trådte ind i krigen primært pga. den tyske ubådskrigsførelse
- Woodrow Wilson (amr. præsident) retfærdiggjorde deltagelsen med idealistiske synspunkter
  - Højere principper og at verden skulle være "safe for democracy"
  - USA betragtede sig som et mere fremskredent demokrati
  - Krigen skulle være "the war to end all wars"
- Kommunisterne offentliggjorde i 1917 en række hemmelige aftaler, der var indgået mellem ententens deltagere
  - Wilson: krigen kunne have været undgået, hvis ikke disse aftaler var indgået
- 1918: Wilson fremsatte 14 punkter om grundlaget for alm. fred
  - Bl.a. at grænsedragningerne skulle følge nationer
- Som garant for denne fred skulle der dannes et "Folkenes Forbund"

Ikke forhandling, men et diktat

- 1918: Tyskland bad om våbenhvile på bg. af Wilsons 14 punkter
- De gamle europæiske stormagter lagde dog ikke vægt på principper, men magtpolitik
- Lloyd George (eng. præm. min.): Tyskerne skal få lov at betale
- Clemenceau (fran. regeringsleder): TY skulle knægtes så meget som overhovedet muligt
- Wilsons 14 pkt. blev ikke fulgt, men resultatet blev en fred, hvor de sejrende påtvang de besejrede en ydmygende og uretfærdig fred
- 7. maj 1919: Fredsslutningen blev fremlagt TY, ØU og Tyrkiet som et diktat

Versaillestraktaten

- Tyskland blev jf. krigsskyldparagraffen pålagt ansvaret for krigen
- Derfor kunne man påtvinge landet fredsbetingelser, som de opfattede som dybt uretfærdige
- Hovedpunkterne:
  - **Territoriale bestemmelser**
  - Alsace-Lorraine → Frankrig
  - Områder i øst med polsk flertal → Polen (genoprettet)
  - Danzig (tysk befolkning) → Folkeforbundet (Polens adgang til Østersøen)

- Alle Tysklands kolonier → Folkeforbundet
- **Erstatningsbestemmelser:**
- Tysklands erstatningsforpligtelser skulle fastsættes senere af en allieret kommission (1921: 6,6 mia. pund / 132 mia. guldmark)
- Saar-områder (med kulminer) → Frankrig i 15 år derefter folkeafstemning om tilhørsforhold
- **Militære bestemmelser**
- Tysklands hær < 100.000 mand
- Alm. værnepligt blev forbudt
- Tyskland måtte ikke besidde ubåde, krigsskibe, luftvåben, krigsgas eller kampvogne
- Tyskland måtte ikke have militær i Rhinlandet (demilitarisering)
- Wilsons 14 punkter havde forudsat opløsning af ØU.
- i 1919 var ØU allerede opløst
- Blev til: Østrig, Ungarn, Tjekkoslaviet, del af Italien, del af Rumænien
- Serbien fik Bosnien, Kroatien (drøm om Storserbien var opfyldt = Jugoslavien)
- Det Tyrkiske imperium faldt sammen → mandatområder under Folkeforbundet (Syrien, Libanon, Jordan, Palæstina, Irak)
- Grækenland forsøgte at erobre en del af Tyrkiet, men krigen slog fejl. Først i 1923 blev der sluttet fred med Tyrkiet
- USA fralagde sig ansvaret for traktaterne, fordi de ikke var blevet godkendt af Kongressen
  - 1921: USA underskrev en separat fredsftale med Tyskland

Nationalitetsprincippet og Folkeforbundet

- Det nye i fredsslutningerne efter WW1: Princippet om national selvbestemmelsesret + oprettelsen af Folkeforbundet
- Grænsedragningerne: følge grænserne mellem nationerne
- Østeuropa og Balkan var et kludetæppe → det var umuligt at være retfærdig i grænsedragningen
  - Flertalsbefolkningen: Meget nationalistiske, mistænksomme på mindretal
  - Mindretalsbefolkningen: Ansås for at være ikke-loyale statsborgere, følte sig undertrykte og forfulgte
- I fredstraktaterne var landene i Østeuropa og på Balkan forpligtigede til at respektere grundlæggende rettigheder for mindretallene
- Mindretallene fik ret til at henvende sig til Folkeforbundet, hvis de følte sig krænkede
  - Staterne havde dog svært ved at acceptere disse forpligtigelser
- Stort tysk mindretal i Tjekkoslaviet => spændinger mellem Tyskland og Tjekk.
  - Tilsvarende ungarsk mindretal i Rumænien
- Økonomiske problemer: økonomisk store mager blev splittet op til mindre

Genforeningern 1920

- En af de mest vellykkede grænsedragninger
- Jf. Versaillestraktat var der folkeafstemning i Slesvig
- Første del (nordligst) kom til at tilhøre DK
- Anden del (miderst) blev tysk
- Tredje del gennemførte aldrig afstemning
- Påskekrisen: Nogle ønskede at Flensburg blev dansk, og man fik kongen til at

afsætte regeringen, for at indsætte en ny, der ville fremsætte forslaget. Men det måtte opgives.

Folkeforbundet

- En overstatslig organisation
- Folkeforbundet ville erstatte lovløsheden i staternes indbyrdes forhold med en ny retsorden
- Skulle mægle mellem stater og måske stoppe konflikter med magt
- Centralt begreb: kollektiv sikkerhed
- Blev overdraget magten over de tabende magters kolonier, og de gav magten videre til en sejrende nation (mandatkolonier)
  - Hensigten var at alle kolonier skulle blive selvstændige lande
- Fik dog aldrig den ønskede autoritet, idet USA ikke ville være med
- Blev i højere grad et uforpligtende diskussionsforum

Vurderinger af Versailles-freden

- Harold Nicholson (brit. diplomat), 1919: traktaterne var blevet påtvunget de besejrede fjender og var hverken kloge eller retfærdige
- John Maynard Keynes (brit. økonom), 1919: forlod fredsforhandlingerne pga. modvilje mod erstatningskravene (erstatningsbetalingerne ville lamme tysk økonomi og ramme hele Europa)
- Winston Churchill (flådeminister under krigen), 1929: nye grænsedragninger var vigtigt.

Grundlag for nye konflikter?

- Fredsordningen blev oplevet som uretfærdig af store dele af Tysklands befolkning - drømme om revanche
- Versaillestraktaten var oplagt propagandamateriale for højrenationalistiske kræfter
- 1920'ernes økonomiske opgangstid: så ud til at tyskerne ville forsone sig med den nye position i Europa
- I Grækenland og Tyrkiet var indbyrdes mindretalsproblemer blevet løst med et "folkebytte". 1,1 mio. grækere forlod tyrkisk område og rejste til Grækenland og 400.000 tyrkere rejste modsatte vej.
-